

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КИТАЙСЬКО-ІРАНСЬКИХ ВІДНОСИН У XX-XXI СТОЛІТТІ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF SINO-IRANIAN RELATIONS IN THE XX-XXI CENTURIES

Завада Я.І.,

доктор філософії,

доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті проаналізовано розвиток відносин між Іраном та Китаєм після Ісламської (шиїтської) революції 1979 р. Комплексний характер дослідження зумовив обрання відповідної методології, яка ґрунтується на загальних та спеціальних методах пізнання, зокрема використовувались історичний метод; індукція, дедукція для формулювання висновків дослідження; контент-аналіз та аналіз документів.

Серед чинників, які позитивно вплинули на розвиток відносин Китайської Народної Республіки з Ісламською Республікою Іран особливо виділяється підтримка Тегерану Пекіном в ірано-іракській війні 1980- 1988 рр., коли останній був одним із основних постачальників зброї для ІРІ, тоді як більшість держав підтримали Ірак.

Встановлено, що з обранням президентом в Ірані М. Ахмадінежада співробітництво між КНР та ІРІ в різних сферах активізувалось. Що відповідало зовнішньополітичній концепції ІРІ «Політика погляду на Схід» та передбачало зміцнення її відносин з державами Азії. І навпаки, Китай доклав на міжнародній арені значних зусиль для скасування санкцій проти Ірану, активно підтримував переговори в рамках групи „P 5+1” посприявши підписанню ядерної угоди з Іраном (СВГД).

Досліджено, що співробітництво Ірану та Китаю розвивається, перш за все, в економічній, військовій, політичній сферах. Важливим здобутком двосторонніх відносин стало підписання 27 березня 2021 р. у Тегерані 25-річної угоди «Про стратегічне партнерство» що позитивно вплинуло на розвиток співпраці між цими країнами. Участь у цьому договорі для Ірану в тому числі означає і участь у проєкті КНР «Один пояс, один шлях», який поєднує «Економічний пояс шовкового шляху» та «Морський шовковий шлях XXI століття».

Однак, китайсько-іранські відносини складно назвати рівними, адже Китай має набагато вигідніше геополітичне становище у сучасному світі, тоді як Іран перебуває під жорсткими економічними санкціями держав Заходу, що негативно впливає на останній та обмежує його діяльність.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, Ісламська Республіка Іран, Близький Схід, міжнародні відносини, співробітництво.

The development of relations between Iran and China after the Islamic (Shiite) Revolution of 1979 is analyzed in the article. The complex nature of the study led to the choice of an appropriate methodology based on general and special methods of cognition; in particular, the following were used: the historical method; induction, deduction for formulating the conclusions of the study; content analysis; and document analysis.

Among the factors that had a positive impact on the development of relations between the People's Republic of China and the Islamic Republic of Iran, Beijing's support for Tehran in the Iran-Iraq war of 1980–1988, when the latter was one of the main suppliers of weapons to the IRI, while most states supported Iraq, stands out.

It has been established that with the election of M. Ahmadinejad as President of Iran, cooperation between the PRC and Iran in various spheres has intensified. This was in line with Iran's foreign policy concept of "Look East Policy" and provided for strengthening its relations with Asian countries. Conversely, China made significant efforts in the international arena to lift sanctions against Iran, actively supported negotiations within the P5+1 group, and contributed to the signing of the nuclear agreement with Iran (JCPOA).

It is shown that cooperation between Iran and China is developing primarily in the economic, military, and political spheres. An important achievement of bilateral relations was the signing of the 25-year Strategic Partnership Agreement in Tehran on March 27, 2021, which had a positive impact on the development of cooperation between these countries. For Iran, participation in this agreement also means participation in China's «One Belt, One Road» project, which combines the «Silk Road Economic Belt» and the «Maritime Silk Road of the 21st Century».

However, it is difficult to say that Sino-Iranian relations are equal, because China has a much more advantageous geopolitical position in the modern world, while Iran is under severe economic sanctions from Western countries, which negatively affects and limits its activities.

Key words: People's Republic of China, Islamic Republic of Iran, Middle East, international relations, cooperation.

Постановка проблеми. Особливості розвитку відносин між Китайською Народною Республікою та Ісламською Республікою Іран є актуальним науковим дослідженням. Після Ісламської революції в Ірані 1979 р., китайсько-іранські від-

носини постійно розвивались та розширювались що було зумовлено, як зовнішньополітичними так і внутрішньополітичними чинниками, зокрема політичними, економічними. Сьогодні дві країни є стратегічними партнерами та співпрацю-

ють в різних сферах, переслідуючи власні цілі. Аналіз особливостей співробітництва КНР та ІРІ, які активно співпрацюють з Росією має важливе прикладне значення в умовах повномасштабної російсько-української війни, а також актуальне в контексті глобального китайсько-американського протистояння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Основними джерелами дослідження стали міжнародно правові документи та окремі нормативні акти на яких базується китайсько-іранське співробітництво. Зокрема, 25-річна угода “Про стратегічне партнерство” (Всеосяжна програма співробітництва між ІРІ та КНР) 2021 р.; Спільний всеосяжний план дій (СВПД) та інші. В світлі сучасних подій дослідження особливостей розвитку відносин між КНР та ІРІ викликає значний інтерес, як у вітчизняних, наприклад Бондаренко В., яка здійснила сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу, так і у закордонних дослідників таких як: Мартінез М., Паргу М. Хікі Д., Ліу Дж., Ву Л., які досліджували динаміку розвитку китайсько-іранських відносин, зокрема військове, економічне співробітництво.

Постановка завдання є дослідження особливостей розвитку китайсько-іранських відносин у XX-XXI столітті, що зумовлює наступні завдання статті: 1) описати основні етапи розвитку відносин між державами 2) проаналізувати основні сфери співробітництва та їх особливості;

Виклад основного тексту. Іран та Китай мають давню історію відносин, зокрема їх дипломатичні відносини встановлені 1971 р., проте їх масштаб до Ісламської революції був обмеженим. Натомість, внаслідок Ісламської Революції 1979 р. постала Ісламська Республіка Іран очолена аятолою Рухоллою Хаменеї, який проводив радикальний курс зовнішньої політики, заснований на запереченні будь-якого панування над Іраном ззовні – «Ні Схід, ні Захід» та експорті ісламської революції. При цьому КНР стала однією з перших держав, які визнали зміну влади в Ірані, конститування Ісламської республіки Іран та встановили з нею дипломатичні зв'язки.

Поштовхом до розвитку китайсько-іранських відносин стала ірано-іракська війна 1980-1988 рр., саме КНР підтримала ІРІ, ставши основним постачальником зброї для останньої, тоді як більшість країн підтримали та зайняли сторону Іраку. Зокрема, у 1984-1986 р. Китай продав зброї Ірану прибл. на 1-2 млрд дол. США, включаючи противозрабовельні ракети «земля-земля», які дали можливість Ірану контролювати судноплавство через Ормузьку протоку та морську торгівлю арабських країн Перської затоки загалом [5, р.19-21]. Після ірано-іракської війни Іран зосередився на відбу-

дові підірваної збройним протистоянням економіки країни. Саме в цей період двосторонні економічні, зокрема, торговельні відносини стрімко зросли (вдвічі). Щобільше, до 2001 р. їх торгівля зросла ще на 55%. Так поступово Іран став основним джерелом енергії для Китаю та важливим ринком збуту для нього. У наступні десятиліття Пекін повільно, але впевнено утвердився як головний партнер Ірану в торгівлі, зовнішніх та військових справах [3].

На початку 2000-х рр. китайсько-іранські співробітництво в різних сферах стрімко зростало. Цьому сприяла, внутрішньо- і зовнішньополітична ситуація. Так, 2005 р. президентом Ірану став М. Ахмадінежад, який втілював зовнішньополітичну концепцію Ірану «Політика погляду на Схід», розширюючи його відносини з РФ, КНР та іншими країнами Азії. Також, за адміністрації М. Ахмадінежада активно розвивалась ядерна програма Ірану, що отримала глобальний негативний резонанс (особливо – у США, членів ЄС та держав Близького Сходу), адже накопичення запасів збагаченого збройного урану викликало занепокоєння щодо перспектив появи в ІРІ ядерної зброї. В результаті програма збагачення збройного урану в Ірані призвела до впровадження столицями Заходу жорстких санкцій щодо Ірану, скорочення об'ємів його глобальної торгівлі та інвестицій через його ядерну програму, проте дозволило Пекіну посилити торговельні відносини з Тегераном за рахунок держав, які вийшли з іранського ринку, інвестувати у енергетичні ресурси ІРІ [1, с. 115-116].

Станом на 2007 р. Китай став важливим торговельним партнером Ірану за показниками імпорту та експорту. Згодом, ІРІ сфокусувалась на імпорті з КНР передових озброєнь та технологій їх виробництва, особливо ракетних. Адже Китай розробив кілька нових типів тактичних керованих ракет для ракетних патрульних катерів і продав їх Ірану. Зростання економічних відносин двох країн в цей період пов'язане з дією ряду торговельних та фінансових обмежень Заходу, які підірвали економіку країни та підштовхнули її до пошуку йому альтернатив: санкціями проти Тегерану; ембарго на продаж його нафти за кордон, замороженням активів ІРІ у міжнародних банках. Своєю чергою Китай користуючись міжнародною ізоляцією Ісламської Республіки на Заході збільшив присутність на внутрішньому ринку та в енергетичній сфері Ірану [10, р. 48-51].

Наприкінці президентства М. Ахмадінежада (2011-2013 рр.) та за I каденції Х. Роухані (2013–2016 рр.) основні зусилля Тегерану спрямовувались на переговори із США, членами ЄС, КНР та РФ щодо ядерної програми Ірану для досягнення ядерної угоди з ними. Зокрема, Китай активно підтримував переговори в рамках групи

„P 5+1” та всебічно сприяв підписанню ядерної угоди Ірану. Зокрема завдяки цим зусиллям 14 липня 2015 р. у Відні між ІРІ, з одного боку, та групою «P5+1» (п’ять постійних членів РБ ООН і ФРН) та ЄС, – з іншого, підписано „Спільний всеосяжний план дій” (СВПД) щодо ядерної програми Ірану [9].

Що більше, Китай доклав значних зусиль на міжнародній арені для скасування санкцій, впроваджених у рамках ООН проти Ірану, в обмін на те, що Тегеран скоротить обсяг своєї ядерної програми. Міністерство закордонних справ КНР зазначило: «Китай цінує впевненість Ірану в тому, що останній не має наміру створювати ядерну зброю, підтримує Тегеран у захисті своїх законних прав та інтересів і повністю визнає внесок Ірану в підписання Спільного всеосяжного плану дій» [9]. Пекін посідає таку позицію щодо Тегерана передовсім з огляду на власні економічні інтереси, оскільки Іран є одним із найбільших постачальників нафти та газу до Китаю. Чиновники останнього характеризують взаємини з Іраном, як «20 століть співпраці». Також, розташування ІРІ на перехресті шляхів Близького Сходу, Південної та Центральної Азії і Європи, її доступ до Перської затоки та Ормузької протоки робить цю країну важливою для Китаю, адже вона здатна сприяти інтеграції цих важливих регіонів через інфраструктурні і транспортні проекти, спрямовані на розширення китайського політичного і економічного впливу.

Лідер КНР, Сі Цзіньпін став І главою держави, який відвідав Іран після зняття ініційованих державами Заходу міжнародних санкцій з Тегерана. Зустріч відбулась 22 січня 2016 р. Це був перший за 14 р. державний візит глави китайської держави до Ірану. Х. Роухані – экс-президент ІРІ назвав візит історичним, "початком нової ери" у розвитку двосторонніх відносин. У рамках візиту лідери двох держав підписали близько 17 угод щодо різних сфер двостороннього співробітництва. З них особливу увагу заслуговує Угода “Про всебічне стратегічне партнерство” та 25-річна Програма “З розвитку відносин і розширення торгівлі”, фактично – основа підписання ірано-китайського договору “Про всебічне співробітництво” [11].

Підписання СВПД та зняття західних санкцій з ІРІ, позитивно вплинуло на розвиток її відносин не лише з КНР, але із країнами Заходу, зокрема членами ЄС. Проте, з приходом до влади у США президента Д. Трампа – противника СВПД, риторика офіційного Вашингтона щодо ядерної та ракетної програм ІРІ змінилась. Щобільше, 8 травня 2018 р. США в односторонньому порядку вийшли з СВПД та відновили дію своїх санкцій щодо Тегерану, оскільки, за словами Д. Трампа, іранська угода була «дефектною у своїй основі» і за її допомогою Вашингтон не може запобігти появі іранської ядерної зброї за чинної структури угоди [4].

На противагу до заяв республіканського президента США, Китай же закликав міжнародне співтовариство скоординувати заходи із забезпечення цілісності цієї угоди щодо Ірану і заявив, що продовжить співпрацю з останнім, незважаючи на можливість застосування санкцій США. Підстави такої заяви КНР пояснюються тим, що, як згадувалось вище, ще до підписання ядерної угоди 2015 р., коли Іран перебував під жорсткими санкціями США та ЄС, Пекін активно співпрацював з Тегераном в економічній та енергетичній сферах, а після часткового скасування санкцій проти останнього економічна присутність КНР в Ірані лише посилилася, Китай став найбільшим торговельним партнером Ірану, і обсяги їхньої двосторонньої торгівлі зростали. Зокрема, 2017 р. іранський експорт до Китаю збільшився приблизно на 25%, а експорт Китаю до Ірану – приблизно на 20% [8].

Окрім цього, КНР активно реалізує в Ірані інфраструктурні проекти, наприклад, будівництво доріг, мостів, об’єктів водної, транспортної інфраструктури, побудову суден для перевезення скрапленого природного газу. Заяви китайських чиновників підтверджують, що Китай посилює співпрацю з Іраном. Саме Китай для Ірану є альтернативним ринком продажу нафти і місцем реалізації фінансових операцій на тлі невизначеного майбутнього ядерної угоди. Проте, китайські підприємства не хотіли відкрито протистояти масштабним та жорстким санкціям США, через власну вразливість до тиску останніх. Тим більше, що Вашингтон не без вагань ухвалив рішення запровадити санкції щодо китайських компаній, таких як Huawei і ZTE за ведення бізнесу з Тегераном. Тим не менше, великі китайські компанії продовжують активно діяти в Ірані і готові змінити витіснені з цього ринку європейські підприємства [3].

2021 р. обрання І. Раїсі президентом Ірану ознаменувало новий етап китайсько-іранського співробітництва, відповідно до стратегії «Погляд на Схід». Його зовнішньополітичний курс базувався на переконаності в тому, що країни Сходу, зокрема КНР і РФ, надійніші партнери Ірану, аніж держави Заходу. За посередництва Китаю 10 березня 2023 р. у Пекіні укладено угоду “Про відновлення дипломатичних зносин” між Іраном і Саудівською Аравією та взаємне відкриття їх посольств [2]. Угода ознаменувала деескалацію напруження між двома державами, яке існувало з часів Ісламської революції в Ірані. Адже Ер-Ріяд, як основний економічний партнер Пекіна та найбільший постачальник йому нафти серед держав Близького Сходу, не міг не врахувати позицію КНР з цього приводу.

Важливим здобутком двосторонніх відносин стало підписання 27 березня 2021 р. у Тегерані 25-річної угоди “Про стратегічне партнерство”

(Всеосяжної програми співробітництва) між ІРІ та КНР, Міністрами закордонних справ КНР та ІРІ – Ван І та М. Заріфом. "Відносини між двома країнами зараз досягли рівня стратегічного партнерства, і Китай прагне всебічно покращити відносини з Іраном", – зазначив міністр закордонних справ Китаю Ван І [6]. У цьому документі важливе місце посідає співпраця у військовій та економічній сферах. Участь у цьому договорі для Ірану в тому числі означає і участь у програмі Китаю «Один пояс, один шлях», ініційованої у 2010-х рр.

Також, за сприяння Пекіну, 4 липня 2023 р. Іран став дев'ятим членом Шанхайської організації співробітництва (ШОС), до якої входять Індія, Казахстан, Киргизстан, Китай, Пакистан, Росія, Таджикистан та Узбекистан. У Спільній декларації ШОС її члени закликали до «багатополярного світового порядку», затвердили «Стратегію економічного розвитку до 2030 року» та підтримали китайську ініціативу «Один пояс, один шлях» [7].

Сьогодні співробітництво Ірану та Китаю активно розвивається, перш за все, в економічній, військовій, політичній сферах що позитивно впливає на обидві країни. Однак, їх відносини не можна назвати рівними, адже Китай має набагато вигідніше геополітичне становище у сучасному світі, тоді як Іран перебуває під жорсткими економічними санкціями держав Заходу, що негативно впливає на останній та обмежує його діяльність.

Тому, співробітництво з Китаєм дає можливість Ірану покращити економічну ситуацію всередині держави, передовсім через продаж першому великих об'ємів енергоресурсів за юані, котрі використовуються для закупівлі китайських товарів [12]. Також, КНР активно інвестує в будівництво інфраструктури ІРІ – нафтових родовищ (наприклад, найбільшого газоконденсатного родовища країни "Південний Парс"), залізниць, автомагістралей, портів. Своєю чергою, географічне розташування ІРІ зумовлює її стратегічно важливу роль для розвитку проекту КНР «Один пояс, один шлях», який поєднує «Економічний пояс шовкового шляху» та «Морський шовковий шлях XXI століття». Також, значний вплив Тегерану (в країнах "шиїтського півмісяця" і країнах із значною шиїтською меншиною) на Близькому Сході дозволяє Пекіну просувати власні інтереси в регіоні через Іран.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, дослідивши розвиток китайсько-іранські відносини у XX-XXI ст., можна зробити висновок про те, що з моменту встановлення дипломатичних зносин між двома державами їх співробітництво безперервно зміцнювалось і врешті-решт переросло у стратегічне партнерство. Однак, викликає питання розвиток цього партнерства в умовах глобальної системної конкуренції США та КНР і їх вплив на китайсько-американські стосунки, що становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко В. Сучасний огляд на геополітичний трикутник Китай-Іран-Росія у контексті контрбалансу сили США у регіоні Близького Сходу. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2023. Випуск 4. С. 113–120.
2. Alsmadi F. Opportunities And Challenges Along The Path Of Saudi-Iran Relations. *Middle East Council on Global Affairs*. 2024. 19 April. URL: https://mecouncil.org/publication_chapters/opportunities-and-challenges-along-the-path-of-saudi-iran-relations/ (Last accessed: 26.09.2024).
3. Esfandiary D., Tabatabai A. M. Will China Undermine Trump's Iran Strategy? *Foreign Affairs*. 2018. 20 July. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-07-20/will-china-undermine-trumps-iran-strategy> (Last accessed: 20.09.2024).
4. Finnegan C. Trump announces US withdrawing from Iran nuclear deal. *ABC News*. 2018. 08 May. URL: <https://abcnews.go.com/Politics/trump-announce-us-withdrawing-iran-nuclear-deal-sources/story?id=55017606> (Last accessed: 20.09.2024).
5. Hickey D. New Directions In China's Arms For Export Policy: An Analysis of China's Military Ties With Iran. *Asian Affairs: An American Review*. 1990. V. 17, no. 1. P. 15-29.
6. Iran and China sign 25-year cooperation agreement. *Reuters*. 2021. 29 March. URL: <https://www.reuters.com/article/world/iran-and-china-sign-25-year-cooperation-agreement-idUSKBN2BJ0HG/> (Last accessed: 25.09.2024).
7. Iran Becomes Full Member of Shanghai Cooperation Organization. *Foundation for Defense of Democracies*. 2023. 6 July. URL: <https://www.fdd.org/analysis/2023/07/06/iran-becomes-full-member-of-shanghai-cooperation-organization/> (Last accessed: 25.09.2024).
8. Iran Exports to China Rise 25% in 2017. *FINANCIAL TRIBUNE*. 2018. 05 February. URL: <https://financialtribune.com/articles/economy-business-and-markets/81519/iran-exports-to-china-rise-25-in-2017> (Last accessed: 17.09.2024).
9. Joint Comprehensive Plan of Action, Vienna, 14 July 2015: Letter dated 16 July 2015 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council. UN Security Council. URL: <https://undocs.org/en/S/2015/544> (Last accessed: 16.09.2024).

10. Liu J., Wu L. Key Issues in China-Iran Relations. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*. 2010. Vol 4. № 1. P. 40–57.

11. Martinez M. Chinese President bolsters ties with Iran on his first Mideast tour. *CNN*. 2016. 23 January. URL: <https://edition.cnn.com/2016/01/23/world/chinese-president-xi-jinping-iran-mideast-tour/index.html> (Last accessed: 26.09.2024).

12. Pargoo M. What Does Iran Really Think of China? *The Diplomat*. 2018. 07 November. URL: <https://thediplomat.com/2018/11/what-does-iran-really-think-of-china> (Last accessed: 16.09.2024).